

**“МОПС
без ошейника
И БЕЗ ЦЕПИ”
— ЛИЧНОСТЬ
ДОСТОЙНАЯ ОСОБОГО
ПОЧТЕНИЯ**

“Книги имеют свою судьбу”. Это латинское изречение как нельзя более точно подходит к этой тоненькой книжке, предмету зависти библиофилов. Книжка, невзрачная на вид из-за потертого переплета, хранится в отделе рукописей, редких и старопечатных книг Национальной библиотеки Беларуси.

Но когда видишь форзац, то равнодушным остаться нельзя... Великолепный экслибрис последнего владельца книги М.А.Осоргина, выполненный И.Н.Павловым, библиофильская наклейка “Издание очень редкое”, ярлык “Из книг Ахлынина. № 668”, запись владельца Д.Остахова, мастичный оттиск Вл. Пашу, на обороте титульного листа запись чернилами: Плюшевского-Плюшка. И в завершение, на форзаце нижней крышки переплета, ярлычок букинистического магазина В.И.Клочкова, что в Петрограде на Литейном, 55. Заметьте, в Петрограде, значит, книга была куплена у Клочкова после 1914 года. И скорее всего, этот покупатель был М.А.Осоргин, который в 1916 году вернулся в Россию. На 4 странице его рукой карандашом на нижнем поле сделаны пометы относительно неточности перевода с французского на русский язык.

Об этой находке писатель, знаменитый библиофил, М.А.Осоргин рассказывает в своей книге “Заметки старого книгоеда”. Пишет изящным слогом, неторопливо, почти с отеческой нежностью: “И вот, прогуливаясь по садам российской словесности, забрел старый книгоед в тенистую аллею восемнадцатого века, где в числе прочих любопытных диковинок приобрел в собственность большую редкость под титулом: “Мопс без ошейника и без цепи, или Свободное и точное открытие тайнства общества, именуемого Мопсами. В Санкт-Петербурге 1784 года. Печатано с дозволения указного у Христофора Гейнлинга.” Лицо, к истории прилежное, сразу отметит дату расцвета в России масонских тайных обществ, вначале свободных от гонений, а позже привлечших гнев богоподобной Фелицы. Много есть весьма ныне искомым книг, изданных Новиковым и типографической компанией московских мартинистов. Однако означенная книга не из их числа, а как раз наоборот: издана, надо помогать, с благословения Екатерины для насмешки над просвещенным увлечением. Книжка о Мопсе переведена, и очень плохо, с французского языка, а автором ее был аббат Ларюдан. Аббат пишет: “Ils dresserent des Statuts”, а у переводчика выходит: “Они поставили статуи”. И в том же роде и все — и, однако, книжечка любопытна и заслуживает внимания. Сей занятый рассказ об обществе Мопсов великая русская императрица благословила пропечатать, чтобы противопоставить деятельность московских мартинистов, Новикова, Шварца, Лопухина и других, двинувших русское просвещение, впервые поставивших на высоту печатное

**НАТАЛЬЯ
РОМАНОВА**

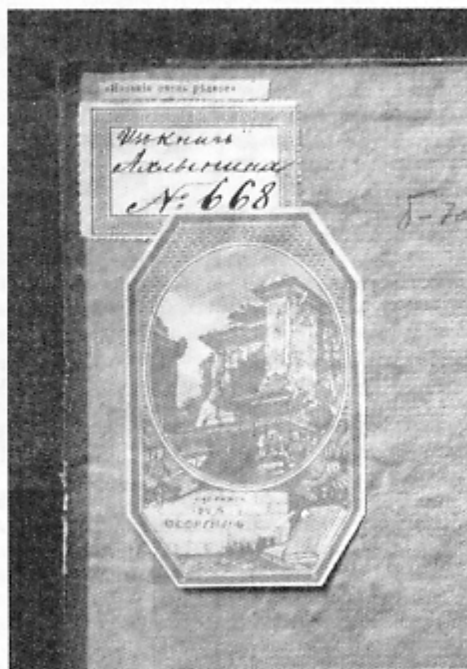
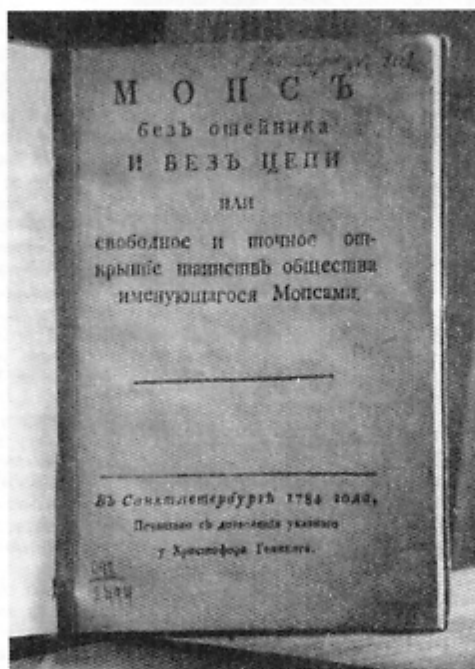

дело, основавших Дружеское ученое общество, посылавших молодежь учиться за границу, а дома открывших училища, приюты, больницы, аптеки и во дни неурожая и голодухи на личные средства кормивших хлебом голодные деревни и целые округа. А затем, когда книжка не подействовала, — посадила в узилище замечательнейшего из деятелей конца восемнадцатого века, Николая Ивановича Новикова”. А все масонские издания — уничтожили.

М.А.Осоргин вслед за В.Н.Рогожиным и Н.В.Губерги ошибочно приписывает авторство аббату Ларюдану, но автором ее был не аббат Ларюдан, а Габриэль Луи Перо. Надо заметить, что “Записки старого книгоеда” приобрели в свое время на Западе большую популярность. Ничего более значительного зарубежная библиофилия на русском языке, пожалуй, не знает. Нам же еще предстоит “открыть” М.А.Осоргина.

Судьба этого человека сложилась на редкость трудно. Сын своего сложного времени, он испытал немало разного рода превратностей, но силу духа и интерес к жизни сохранил до конца... Михаил Андреевич Осоргин (настоящая фамилия — Ильин) родился 7(19) октября 1878 г. в Перми. Семья его по отцовской линии была в дальнем родстве с Аксаковыми. Родители, как и все образованные люди, знали и любили литературу, мать хорошо владела иностранными языками и привила ребенку вкус к ним. В 1897 году им окончена местная гимназия. Годом раньше юноша уже изведal радость авторства. В дальнейшем газетно-журнальная деятельность наряду с собственно литературной станет неотъемлемой частью его биографии. Нередко она будет вынужденной. Рано потерявший отца, М.А.Осоргин должен был заниматься репортерством, чтобы иметь возможность закончить обучение на юридическом факультете Московского университета. Позднее принимал участие в издании книжек для народа. Постепенно повседневная адвокатская работа перестала удовлетворять его. Возобладали литературные интересы. Однако за участие в революционном движении был заключен в одиночную камеру Таганской тюрьмы, где отсидел шесть месяцев. Выпущенный под денежный залог, он вскоре покинул Россию, опасаясь новых преследований. На Балканах сотрудничал с редакцией газеты “Русские ведомости”, второй родиной становится Италия.

Первая мировая война закрыла границы, и Осоргин, испытывав-

шый прыступы ностальгіі, рэшае вярнуцца дома. Кружным пунтам, праз усю Еўропу, з тудом добраўрадаваўся да Расіі ў 1916 годзе. І зьдэсь са свайгоўнай ёму энэргіяй уключыўся ў тэкущую дзейнасьць. Аўтарітэт Осоргіна помог і ў стварэньні Книжнай лавкі пісатэляў, якая стала своеобразным культурна-просветітэлем цэнтром. Багадара абразаваннейшым пайшкікам сыхраняліся ценныя рукопісныя і старопечатныя памятнікі, якія ў тую суровую пору гіблі ў мностве. Наканец, посетітэлі заходзілі ў лавку і проста для таго, каб адвесці душу ў утончэнных бесэдах аб іскустве. Работая на коопэратыўных пачатках ў Книжнай лавке пісатэляў, Осоргін познаў усю прэмень бібліофілійскай страці, якая вазгорэлася ешчэ з тых часоў, калі ў 1900-е гг. імаў дэло з мэжкімі частымі іздатэлямі і торгавцамі, калі наведываўся ў магазін знамэнітага букініста П.П.Шібанова. Ужэ тагды да імаў прыміць твэрдэе убэждэньне: еслі новая кніга — проста тавар, та старая і рэдкая — вэсгэда "лічнэсть", "індывудэальнэсть", дэстэяна асобога почтэня. Эту мьслэ ў погам будэ часта прывадзіць ў свайх стэях.

Нэсматра на бытовыя і іншыя нэурэады, М.А.Осоргін многа і плодотворна работав, нэожыдана вэсе абарвалосэ. Асэнью 1922 г. ёму, как і большай групе москэвскай інтэлігэнтцы, было прэджэно срочна пакынуць Расію. Нічэго М.А.Осоргін нэ смог увэзці з собой за граніцу. Тяжэло перажывав нэпотэрю кніжнаго і архывнаго імаўства. Но калі ў Парыж прыхала Татьяна Алексеевна Бакуціна, пазднэе ёго жэна, та ў ёе багажэ, поммо разнчыных кнігавэдэцкых справочнчыков, оказалы і коэ-какія рэарытэты. На ных был накеен выразытэльный осоргінскы экслібріс, стварэный ізнэстым гравэром І.Н.Павловым. Год прэвэв Осоргін ў Берліне, а ў канцэ 1923

года перэбрэаўся ў Парыж. Так наш "Мопс" оказалэся ў Парыжэ.

В Парыжэ Міхаіл Андрэевыч дважы ў нэмэло, а та і болэе наведывалэся ў рускыя кніжныя магазыны, якія хэты і нэ могаі сопернчыць з москэвскымі і пэтербургскымі, аднакэ были дэстатэчно богатымі. Люблэ он покэпатыся ў лотках букіністэв, торгававшых на набэрэжной Сэны. Антыкварыатом распалагала такжэ Русская Тургэневская бібліотэка, гдэ М.А.Осоргін нэ толькы імаў постэянный абонэмент, но і был дэятэльным члэном правлэня.

К слову будэ сказано, масонская тэматыка занімаала многах ізнэстных пісатэляў рускэго зарубэжя, такіх, напрымер, как Н.Н.Бэрбэрова, а жэна М.А.Осоргіна, Татьяна Алексеевна, іздала ў Парыжэ ў 1935 годзе ў іздатэльстве "Свэча" двэ кнігы: "Знаменнытэ рускыя масоны" і "Русскыя вольныя камандчыкы".

Во Францыі Осоргіных застае Вторая моровая вояна. Вступывшы ў стэлу гітлэрэвцы спачатка осоргінскую квартыру опечаталы, а потэм разграбллы архыв і бібліотэку. Спасаясь ад окупачы, Міхаіл Андрэевыч з жэной покынуў Парыж і остэновыўся ў малэньком горадэ свободной зоны — Шабры. Нэ выдэржав лшыеній і нэрваного потрэсаенія, вызванного ізнэстэем о нападенні фашыстэв на Расію, Осоргін умырае ў Шабры 27 нэбэря 1942 года.

Кніга жэ, прэыв дэлых пэть лэть ў нэмэцкой окупачы, поалаеет ў Мінск вэместэ с фондэмі Государстэвенной бібліотэкы. Вдымо, какая-та частэ разграблэнных ў Парыжэ рускых бібліотэк хранылась фашыстэмі вэместэ с ценнэстэями із Бэлоруссі. Так некотэры кнігы із бібліотэкы М.А.Осоргіна, ў том чыслэ і "Мопс", попалы ў отэд рукопсыей, рэдкых і старопечатных кнэг. Согласытэсь, судьба этэой кнэгы унікальна.

Першая мінская кніга-малютка — урокі паслухмянасці і дабрыні (165 гадоў першаму мінскаму мініяцюрнаму выданню)

"Подарок благонаравным ученикам и ученицам на новый 1834 год, или Нравоучительные детские повести, служащие к образованию ума и сердца" (Мн., 1833) — такую назву атрымала кніга Андрэя Паўлава, рускага пісьмэнніка і перакладчыка, настаўніка, які правёў на Бэлорусі і Літве каля пятнаццаці гадоў свайго жыцця. Прывабліваецца гэтае выданне набыло ў першую чаргу, дзякуючы мініяцюрнаму фарме. Працягваючы традыцыі духоўнасці першых бэлорускіх міні выданняў "Малітваслоўца" (Магілёў, 1695. 16"), "Святцаў" (Супрасль, 1786. 12"), мінская кніга-малютка, якая заняла адпаведна трэцяе месца пасля названых і вядомых на сённяшні час, была адрасавана юным чытачам у якасці павучальных аповесцей.

Выданне кнігі здэйсніў вопытны мінскі друкар, колішні наборчык Мінскай Губэрнскай друкарні І.Стэфановіч. Асноўную частку выдавецкай прадукцыі Стэфановіча (1817—1848) складалі творы на польскай і лацінскай мовах: клерыкальныя, афіцыйныя, вучэбныя. І толькі нязначная частка — на рускай мове. У іх ліку і дзэе кніга А.Паўлава. Першай была п'еса "Зэма" (1828), якая, як зазначана ў каталэгу "Кніга Бэлорусі" (Мн., 1986. № 2217), у адзінкавым асобніку захоўваецца ў Расійскай Нацыянальнай бібліятэцы (С.Пецярбург). На жаль, менавіта гэтага выданна нэ аказалася ў вызначаным фондзе. Парадавала толькі другая кніга А.Паўлава,

кніга-малютка "Подарок благонаравным ученикам и ученицам..." памерам 9x12 см.

У невялічкім выданні на трыццаці вэсамі старонках размясціліся дзэсяць аповесцей. І нэздарма аўтар пачаў свае павучанні з аповесці "Сострадательное Дитя". Уплывы асветнічкіх ідэй, рамантычных павеваў і спалучэнні з хрысціянскай мараллю далі права пісьмэнніку на спадзяванне пасяльцэ ў душах свайх маленічых падарэчных самья галоўных чалавечыя якасці: спачуванне, міласэрнасць, дабрыню. Суперажыванні нязчасцо хлопчыка-сіраты з боку маленікага паніча Мішы служаць прыкладам для іншых — нэ пакідаць у бядзе і нязчасці бэдных, ахвяраваць у іх падтрымку, а добрыя справы прынесуць пэхвалу і добрае імя.

Аповесці маюць накіраванасць на вырашэнне некотэрых праблематычных пытанняў выхавання. Кожная аповесць, гэта можна заўважыць нават і па назвах: "Лицемерное Дитя", "Лгунья", "Лэгомысленное Дитя", "Недоверчивое Дитя", "Боязливый Мальчик", "Насмешливое Дитя" і г.д. — выкрыццэ пэўных адмоўных якасцей у дзэцей. Усё гэта вырываецца А.Паўлавым на запамінальных прыкладах і перш за ўсё бліжкімі да дзэцей

ЛАРЫСА ДОЎНАР

людзьмі: ці та настаўнікамі, ці та бацькамі. За дрэнныя ўчынкі маленічкі чалавек нясе пакаранне, але ў адным выпадку гэта адбываецца без непасрэднага ўдзелу выхаватэля, як вынік адмоўных дзэянняў, у другім — абавязковы выхавачыня сродкі старэйшых. Так, у аповесці "Лгунья" маці за кожны падман дачкі штэраз прышывала ёй на адзэнне доўгі папярэвы язык чырвонага колэру... Добрыя посьпэхі сыброў або вучняў служаць нэ столькі прыкладам, колкі дапамагаюць выявіць прычыны свайх нэдахопаў, як у аповесці "Дитя, прывыкшэе ранэ вставать".

Расдумачыўшы рэальныя падзэі і асобы, бацька дапамагае свайму сыну пазбавіцца ад бяззэласці, які трубачыста ўспрымаў чортэм ("Боязливый мальчик"). Так можна распавядаць пра кожную аповесць, пра кожны выпадак.

Застаецца толькі пашкадаваць, што ў Бэлорусі захоўваюцца толькі копіі "Подарка благонаравным ученикам и ученицам...": мікрафільм у Нацыянальнай бібліятэцы, фотакопія ў РНСГБ, ксеракопія ў бібліятэцы БУКА, муляж у Полацкаму музэй гісторыі бэлорускага кнігадрукавання. Сам жа арыгінал быў заўважаны таксама нэ так даўно, у 1979 годзе, у каталэгу выставы мініяцюрных кнэг у Ленінградзе пад № 146. Дзякуючы гэтай падзэі сёлага мы можам адзначыць 165 гадоў з часу выданна першага мінскага мініяцюрнага выданна.

Summary

The article is devoted to the description of the first in Minsk tiny book "The Gift to the wellbehaved schoolboys and schoolgirls for new 1834".